

ҰЛТ ЛИДЕРІ РЕТІНДЕ НАЗАРБАЕВ

Bibigül İLYASOVNA İMANBEKOVA *

ÖZET

Kazakistan bağımsızlığını kazanmasının ardından hem bölgesel hem de küresel alanda görünür ve etkin bir ülke haline gelmiştir. Bölgesinde ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel ilişkilerin gelişmesinde rol üstlenen Kazakistan, uluslararası örgütlerde de etkin roller üstlenmiş, yeni uluslararası örgütlerin kurulmasına ön ayak olmuştur. Ekonomik olarak da bölgedeki ekonomik işbirliğinin artmasında önemli bir role sahip olan Kazakistan, hem Batı ile hem de Çin ile önemli ekonomik bağların kurulmasını sağlamıştır. Bölgesel ve küresel pek çok olumsuz koşula rağmen Kazakistan'ın iç istikrarını koruyarak, bölgede öne çıkan bir devlet olmasında Nazarbayev'in siyasi kararları etkili olmuştur. Bu makalede Nazarbayev'in karar mekanizması içindeki merkezi ve belirleyici rolü ile Kazakistan'ın siyasi ve ekonomik yükselişi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Siyaset, Dış Politika, Lider

NAZARBAYEV AS A NATIONAL LEADER

ABSTRACT

Kazakhstan became a visible and active country in both the regional and global area after its independence. Kazakhstan has a role in the development of economic, political and socio-cultural relations in Central Asia. Besides Kazakhstan has also played an important role in international organizations and supported the establishment of new international organizations. Kazakhstan which has an important role in increasing economic cooperation in Central Asia, has provided important economic ties with both the West and China. Despite many regional and global unfavorable conditions, Nazarbayev's political decisions have been influential in maintaining Kazakhstan's internal stability and becoming a prominent state in Central Asia. In this article, the relationship between Nazarbayev's central and determinant role in decision-making process and the political and economic ascent of Kazakhstan has been examined.

Key Words: Kazakhstan, Politics, Foreign Policy, Leader

КІРІСПЕ

Бір елдің саяси және экономикалық тұрақтылығы оның ішкі және сыртқы саясатын басқару қабілетіне байланысты. Әр елде саяси шешім қабылдау әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан, кейбір елдерде жылдар бойы қалыптасқан саяси жүйелер ықпалды болса, ал кейбір елдерде күшті көшбасшылар бірінші орында тұрады. 1991 жылы тәуелсіздік алған Қазақстан Кеңестік Социалистік Республикалар Одағындан шыққаннан кейін жаңа және тәуелсіз ел ретінде көптеген салаларда басқарудың жаңа жүйесін құруға мәжбүр болды. Бұл үдерісті басқару үшін күшті көшбасшы және басқару кадрлары қажет. Қазақстан Кеңестік Социалистік Республикалар Одағының соңғы көшбасшысы болған Нұрсұлтан Назарбаев, тәуелсіз Қазақстан Республикасының тұңғыш көшбасшысы болды. Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан саяси және экономикалық салада тұрақты мемлекет болды, сонымен қатар ішкі тыныштық пен әлеуметтік-мәдени тұрғыда дамуын жалғастырды. Сонымен қатар Қазақстан Орталық Азия аймағында да, жаһандық аренада да көрнекті және белсенді елге айналды. Қазақстанның өңірлік және жаһандық мәселелердегі дипломатиялық ролі Қазақстанды бүкіл әлемде

* Prof. Dr., Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi , Imanbekova.66@mail.ru

дипломатиялық брендке айналдырды. Бұл үдерістің басты көшбасшысы - Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев болды.

Қазақстанның Әлемдік Бейбітшілікке Қосқан Үлесі

Қазақ елі бүгінгі таңда әлем мойындаған ел. Тәуелсіз Қазақстан 2017-18 жылдарға БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің сайланған мүшесі ретінде Қазақстанның жаһандық көшбасшылығын әлем мойындап отыр. Қазақстанның тәуелсіздігімен жаһандық бейбітшілік пен өркендеу ісін ілгерлетудегі қазақ елінің қосқан үлесі зор. Қазіргі кезеңде жаһандық мәселелерді талқылауда және маңызды шешім қабылдауда өзіндік пікір білдіре алатын ықпалды мемлекет. Тәуелсіздіктің 26 жылдық тарихында стратегиялық тұрғыдан өте маңызды ұзақ мерзімді бағдарламалар қабылдап дамудың өзіндік үлгісін қалыптастырған ел. Ғаламдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі Н.Ә.Назарбаевтың ядролық қарусыздану туралы идеясының саяси мәні зор. Қазақстан әлемдегі 4ші арсенал ядролық қарудан өз еркімен бас тартқан бірінші ел. 1992 жылдан ядролық арсеналынан өз еркімен бас тартқаннан бастап қаруды таратпау ісіне күш салып келе жатқан халықаралық көшбасшы мемлекет ретінде танылды (Назарбаев, 2010). Сондайақ Қазақстанда ядролық байыту технологияларының таралу қаупін азайтуға бағытталған МАГАТЭнің төмен байытылған уран банкінің ашылуы да үлкен жетістік.

Өзге елдердің жүз жылға жуық жүріп өткен даму жолын, Қазақ елі 20- жыл ішінде жүріп өтті және толағай табыстарға қол жеткізді. Осы уақыт аралығында өзіне тән саяси әлеуметтік институттары бар, әлемдік қауымдастықтан ойып орын алатын, ғаламдық басқосуларды өз еліне өткізіп отырған жас мемлекет болып қалыптасты. Бүгінде Н.Ә.Назарбаев планетаға ортақ, адамзатқа ортақ толғақты мәселелердің түйінін тарқатудың жолдарын көрсеткен саясаткер ретінде әлемге танымал тұлға. Бұл үлкен еңбектің нәтижесі. Осындай атқарылған игі істер Ұлт лидері Н.Ә. Назарбаевтың мықты стратег, көреген саясаткер екендігін көрсетті. Егемен тарихы мен сол тарихты халқымемен бірге сомдап келе жатқан Ұлт көшбасшысының сындарлы саясатының жемістері.

Қазақстан Республикасы әлемде тұңғыш рет ядролық қарудан өз еркімен бас тартып , ұлтаралық татулықтың, дінаралық келісімінің жасампаз бейбіт жолын қалыптастырған мемлекет. Ең бастысы, қазақ халқымен бірге өзге де этностардың да Отаны болып табылатын, қазақстан бүкіл әлемге қоғамдағы татулық пен ынтымақтастықты сақтаудың әр түрлі ұлттық мәдениеттер мен діндердің үйлесімді дамуына қамқорлық жасаудың жарқын үлгісін көрсетіп берді. Егеменді елдің қауіпсіздігі мен тәуелсіздігі қамтамасыз етілді, конституциялық жолмен мемлекеттік және саяси билік құрылымдарын жаңарту негізінде елдің демократиялық жолмен дамудың берік іргетасы қаланды. Қазақстан индустриялық- инновациялық дамуды жалғастырып ел экономикасын әртараптандырып, нарықтық қатынастарды қалыптастырды (Назарбаев, 2015). Осының негізінде Қазақстан дүниежүзілік экономикада өз орны бар елге

айналды. Тәуелсіз Қазақстанда 26 жылдан астам уақыт аралығында жеке адамның құқықтар мен бостандықтары заңмен қорғалып, демократиялық институттар орныққан ашық қоға құрылды. Қазақ елінің ұлттық санасы жаңғырып, өзін-өзі тану, өзінің бай ежелден қалыптасқан тарихы мен ұлттық дәстүрлерін құрметтеп ұлы тұлғаларын бүкіл елге танытып бай рухани қазынасын әлемдік өркениетпен ұштастыру бағытында қыруар шаруа атқарылды. Сондай ақ қазақ елі ғаламдық саяси институттардың тізгінін қолға алып үлкен бас қосуларды өткізіп келеді. Атап айтсақ 56 мемлекеттің үш құрлықты қамтитын Еуропадағы Қауіпсіздік пен Ынтымақтастық Ұйымына төрағалық етіп, оның Саммитын өткізді, екінші саликалы ұйым Ислам Ынтымақтастығы Ұйымына басшылық етіп Ислам Конференциясын өткізді. Еуразия кеңістігінің қақ ортасында орналасқан Елордасын тұрғызды. Астана әсем қаламыздың 20жылдық мерей тойы келе жатыр.

Дипломатиялық Қызмет Және Халықаралық Қатынастар

Астана-халқымыздың сан ғасырлар бойы армандаған киелі егемендігінің символына айналды. Бұл ғасырлар тоғысының ұлы жобасы болды. Саяси тарихи маңызы зор Ақордада әлемдік мәні бар саяси, рухани халықаралық форумдар өткізіп келеді. Ал соңғы жылдары күллі түркі әлемінің мәдени астанасы деген атқа ие болды. Елбасының бастамасымен қабылданған алғашқы саяси стратегиялық маңызы зор бағдарлама Қазақстан- 2030 стратегиясы болды. Еліміздің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету туралы үлкен міндет қойылған болатын. Ол кезде бұл міндеттің орындалуы мемлекеттік егемендікті сақтаудың, аумақтық тұтастықты және шекараның мызғымастығын қамтамасыз етудің кепілі ретінде атап көрсетілген болатын. Еліміздің егемендік алуының жиырма алты жылдық тарихында басты жетістіктерінің бірі ел аумағының тұтастығын бекіткен әрі оны мызғымастай етіп шегелеген шекарасы болып табылады. Көптеген жылдар бойы мойындалмай келген біздің территориялық тұтастығымызды Қытай Халық Республикасының мойындап, шекаралық келісімге қол қойғаны елбасының қажырлы еңбегінің арқасында екені сөзсіз шындық. Себебі тарихи мәліметтерге жүгінетін болсақ Қытаймен шекаралас жатқан 15 мемлекеттің ішінде Қазақстан Қытай үкіметінің келісімімен жүз пайыз шекара аумағын тиянақтап алған жылғыз мемлекет. Елбасының ең гуманистік идеясының бірі адамзат атаулының қолдауына ие болған ядролық қарусыз әлем құру болды. Қазақ халқына есепсіз радиациялық нәубат әкелген жер асты мен үстіне және атмосферада 40 жыл бойы 500 ге жуық ядролық сынақтар өткізілген ядролық зымырандар жүйесін жойды. Н.Ә.Назарбаевтың сындарлы саясатынан туындаған қадамның ешқашан мәнін жоймайтыны ақиқат. Әлемдегі ең алып ядролық арсеналға ие болса да одан өз еркімен бас тартып, өзгелерге үлгі болған мемлекет басшысының орасан еңбегінің нәтижесі екендігін әлем мойындады. Сондай ақ қазақ елі полиэтникалық, көпконфессионалды мемлекет ішінде этносаралық, мәдениетаралық, дінаралық татулықтың үлгісін бүкіләлемге паш етіп отырған, ешкімді шеттету мен кемсітуді білмейтін, ішкі саясаты сындарлы, сыртқы саясаты

көпвекторлы экономикасы тұрақты даму жолына түскен Қазақстанның жасампаз болашағы жарқын. Еліміз Егемендік алғалы бері көпжақты мемлекет аралық қарым қатынасқа айырықша мән беріп, саяси экономикалық әріптестікті дамытуға әрі интеграциялық бастамаларды іске асыруға және ең бастысы жахандық және аймақтық қауіпсіздіктің тұрақтылығына кепіл болып отырған БҰҰ, Шанхай Ұнтымақтастық Ұйымы, Ислам Ұнтымақтастығы Ұйымы, Кеден Одағы тағы да басқа ұйымдармен тығыз қарым қатынас орнатты. 2010 жылы БҰҰ нан кейінгі әлемдегі ең ірі халықаралық форум ЕҚЫҰ на ұзақ талқылаудың нәтижесінде төрағалық тізгінді Ұйымға мүше Азия мемлекеттері, ТМД және мұсылман елдерінің ішінде бірінші болып қазақ елі алды. Бұл біздің еліміз бен елбасымызға жүктелген зор міндет болатын (Назарбаев, 2018).

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев мықты стратег екендігін көрсетті. Ұйымның үш өлшемі бойынша іске асырылуға тиісті қыруар істің қай қайсысы да елбасының тікелей басшылығымен мұқият ойластырылған бағыт бағдарға сәйкес жүргізілді. Елбасы ұсынылған төрт қағидаға сенімге, дәстүрге, ашықтыққа және төзімділікке негізделді. Осы қағидаттар Қазақстан төрағалығы тұсында өткізілген күллі шараның өзегіне айналды. Бұл қағидаттар қазақ елінің жүргізген іс шаралары осы ұйымға мүше елдердің зор қолдауына ие болды. Қазақстан Республикасы зайырлы мемлекет екендігін бүкіл әлемге дәлелдеді. төрағалығы тұсында өткізілген күллі шараның өзегіне айналды. Бұл қағидаттар қазақ елінің жүргізген іс шаралары осы ұйымға мүше елдердің зор қолдауына ие болды. Қазақстан Республикасы зайырлы мемлекет екендігін бүкіл әлемге дәлелдеді. Қазақстанның алдында төрағалық жасаған ұйымға мүше мемлекеттердің бірде бірі 1999 жылдан бері үш жылда бір рет өтіп тұруға тиісті кезекті саммиттерін өткізе алмаған еді. Қазақ елі Елбасының халықаралық аренадағы биік беделінің арқасында Ұйымға мүше 56 мемлекеттің келісімімен, 11 жылдан кейін кезекті Саммитті жоғары деңгейде өткізіп берді. Жалпы консенсуспен Астана Декларациясын қабылдады. Егемен Қазақстанның алтын әріппен жазылатын беттерінің біріне айналды. Қазақстан бүгінде әлемде өзекті болып отырған дінаралық келісім мәселесінде шешудегі рөлі зор. Елімізде үш жыл сайын өткізетін Әлемдік және дәстүрлі дін басшыларының съездері. Әлемдік деңгейде кеңінен танылып, көшбасшыларының жахандық үнқатысуына айналған. 2003 жылдан бері қарай тұрақты түрде өткізіліп келе жатқан бас қосу Президенттің парасатты бастамаларының бірі. Саяси әлеуметтік маңыздылығы жоғары, бүгінгі таңда Елбасымыз бен қазақ елінің сыртқы саясатының өзекті бағыттарының біріне айналаған бұл форумның 10 жылда қабырғасы қатайып, бұғанасы бекіді. Жыл сайын дінаралық татулық пен келісімге деген қызығушылық басым болды.

Алғашқы съездге 17 елдің өкілдері қатысса 2013 жылы өткен 4 съездге әлемнің түпкір түпкірінен 85 делегат қатысты. Оның ішінде дін лидерлері ғана емес, белгілі саясаткерлер, қоғам қайраткерлері бар. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың көрегендік саясатының нәтижесінде негізі қаланған форум қазіргі кезеңде жахандық өркениетаралық, мәдениетаралық және

дінаралық үнқатысу процесінің жандануына күшеюіне, әлемдегі қауіпсіздік, бейбітшілік пен келісімнің орнығуына сүбелі ықпал тигізетін рухани үнқатысу алаңына айналып отыр. Бұл форумға бірнеше рет қатысқан әлемдік дін лидерлерінің арасында бір біріне деген сыйласты қорғап қана қойған жоқ сонымен қатар күллі діндердің өзегінде жатқан адамзатты бірлікке, сабыр мен төзімділікке тәрбиелейтін рухани ортақ құндылықтарды дәріптеуді өзінің мақсат мүддесі мен мұратына айналдыратын съездің өзіне деген биік құрметті қалыптастырып отыр. Төртінші съезде форумның ең жоғарғы басқарушы органы 15 көшбасшысы тұлғадан тұратын. Әлемдік және дін лидерлерінің кеңесі құрылды. Әлемдік халықаралық ұйымдардың қатарына бейбітшілік пен келісімді ту етіп, оны адамзат таңдауына айналдыруды мұрат еткен Елбасының өзі қабырғасын қалаған Әлемдік және дәстүрлі діндердің съезі келіп қосылды. Съездің екінші штаб пәтері бүгін әлемге танымал. Ол Астанада еліміздегі саяси тұрақтылықтың символына айналып келе жатқан пирамида сынды Бейбітшілік пен келісім сарайының ғимараты/4/.

2007 жылы Әлемдік дағдарыстың салдары біздің елімізге де тиген болатын. Елбасы бастамасымен дағдарыстан шығудың жолдарын іздестіру мақсатында Еуразия кеңістігінің жетекші ғылыми ұйымдарының басын қосуға бағытталған «Ғалымдардың еуразиялық, экономикалық клубы» деп аталатын қауымдастық дүниеге келген болатын. 2008 жыл бұл қауымдастық әлемнің 45 елінің жетекші экономис ғалымдары мен саясаткерлерінің басын қосып бірінші Астана экономикалық форумы өткізілген болатын. Одан кейінгі үш жылда экономикалық дағдарыстың салдарына әлемдік экономиканың келешегіне, халықаралық валюта жүйесіне және экономика теориясы мен практикасының көкейкесті мәселелеріне бағытталған тағы да үш алқалы форум өтті. Бесінші экономикалық форум өзінің халықаралық аренада кеңінен танымал ғаламдық экономиканың үнқатысу алаңына айналды. 2011 жылы форумға әлемнің 80 елінен бесмыңнан астам делегат қатысып, форумның жаңа құрылымы Новел сыйлығы лауреаттарының клубы ашылды. 90 Елден келген астам ұсыныс келіп түскен болатын «Қазіргі заман ойшылдары» атты жахандық рейтингке іліккен 4 тұлғаның ел тізгінін ұстаған бұрынғы және бүгінгі мемлекет қайратерлерінің халықаралық ұйымдармен аймақтық бірлестіктердің басшыларының белсенді қатысуы форум деңгейінің халықаралық деңгейге көтерілгендігін көрсетеді. Елбасының қай бастамасын алсақ та терең білім мен біліктіліктің тәжірибе мен ізденістің жемісі екендігіне көз жеткіземіз. Қазақ елі егемендіктің алғашқы күнінен бастап ақ «алдымен экономика одан кейін саясат» деген қағидатты ұстанып келеді. Бұл ұстанымның өміршендігіне бұл күндері өзіміздің де өзгелердің де көздері анық жетіп отыр.

Елбасының батыл жүргізген саясатының арқасында елімізге әлемдік бизнестің флагмандары әрі ең ірі инвесторлар болып табылатын Шеврон, Бритиш Петролеум, Арселор Моторс және басқа да ірі халықаралық компаниялар келіп, мұнай газ металлургия және экономиканың салаларында тез дамытуға мүмкіндік ашты. Тікелей тартылған шетелдік инвестицияның арқасында 1999-2007 жылдар арасында еліміздегі жалпы өнім орта есеппен

жылына 10 пайызға өсіп, еліміздің қарқынды дамуына алғашқы нәтижелерін бере бастаған болатын. Шет елдік инвесторлар кеңесінің ел экономикасының қарқынды дамуына барынша ықпал еткен болатын. Бүгінгі таңда елге тартылған шет елдік инвестицияның жалпы көлемі 150 млрд АҚШ долларын құрайды. 15 жылға жуық тұрақты жұмыс істеп келе жатқан шет елдік инвесторлар құрамына енген айтулы халықаралық компаниялардың саны бұл күнде 30 ға жеткен. Қазақстанға тартылған 150 млрд. доллар Орта Азия аймағына келген тура инвестицияның пайызын ерекше айтуға болады. Мұның өзі елбасының толағай еңбегіменен дипломатиялық саясатының нәтижесінде екені айдан анық.

ҚОРЫТЫНДЫ

Осыдан 26 жыл бұрын ғана егемендігін алған тәуелсіз Қазақстан бүгінде экономикасы дамыған әлеуметтік салалары тұрақты халықаралық үдерістердің абыройлы қатысушысына айналған мемлекет. Еліміздің ұзақ мерзімді стратегиялық бағдарламалар көп нысаналы құжаттардың бірі. Үкіметтің осы уақытқа дейін сатылап жүзеге асырылып келе жатқан көп салалы қызметінің кешенді жиынтығы. Ел дамуының индустриялық инновациялық стратегиясы денсаулық сақтау, білім және қолдауды қамтиды. Тәуелсіздіктің жиырма алты жылындағы толағай табыстарымыз, қол жеткізген жетістіктеріміз елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың мықты стратег ұлт лидері екендігін дәлелдейді. Еліміздің келешегі жарқын даму қарқыны үстем болатынына қазақстандықтар кәміл сенеді. Бүгінгі таңда ел экономикасының әр тараптануына ықпал етіп, шикізаттық бағыттан сервистік технологиялық бағытқа өтуге алғышарттар толық қалыптасты. Экономикалық даму мен өркендеу шет елдермен байланыс орнатудың күре тамыры Батыс Еуропа, Батыс Қытай жол торабы. Осындай ел ішіндегі нәтижелі іске асырылып келе жатқан темір жол жүйелері толық іске қосылған кезде халқымыздың дәулетті ел болатынына дамыған өркениетті елдер қатарынан орын алатынына нық Қазақстан халқы сенеді. Саяси стратегиялық басым бағыттары анықталған озық 30 елдің қатарынан көрініп Мәңгілік ел болу басты мақсатымыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

НАЗАРБАЕВ, Н.Ә., Бейбітшілік кіндігі, Алматы, 2010.

НАЗАРБАЕВ, Н.Ә., Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының бас қосуында сөйлеген сөзі. Ана тілі газеті 2015ж, №121.

НАЗАРБАЕВ, Н.Ә., 2018 жылғы қазақстан халқына жолдауы// Егемен Қазақстан 2018ж 11 қаңтар.